

Чепурна З. В.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОЛОГІЯ СЛОВА І МОВНИХ НОРМ

Тема «екології слова / мовних норм» – це сучасний підхід до мови, у якому вона розглядається як жива система, яка має власну рівновагу, правила співіснування елементів, слів, структур, тощо.

Екологія мовних норм передбачає вивчення мовного середовища та взаємодії між мовними системами, наприклад, розмовною та літературною мовою, а також дотримання сукупності правил мови, які вважаються правильними та зразковими (літературна норма). До основних норм належать: фонетичні, лексичні, граматичні (морфологічні та синтаксичні), орфографічні, орфоепічні, стилістичні та пунктуаційні.

Наукові пошуки О. Сербенської зумовили появу в українському мовознавстві нового терміна – «екологія мови», «еколінгвістика»; це найменування, за твердженням дослідниці, набагато ширше за свою семантикою від вже доволі відомого відповідника «культура мови». Екологія мови передбачає не лише дотримання мовних норм чи вмілого використання мовних засобів, у цьому терміні проглядається етнофілософський та соціальний компонент, який розглядає взаємне співіснування літературної мови і територіальних та соціальних діалектів, співіснування державної мови і мов інших національностей, які проживають в Україні. (Сербенська, 2014: 197).

Екологію слова можна розглядати як метафоричне, так і наукове поняття, яке означає: а) стан лексичної системи мови: рівновага між власне українською лексикою та іншомовними елементами; б) використання слів згідно з нормою: відповідність стилістичному регістру, контексту, мовним жанрам; ставлення до «чужих» слів: чи вважається запозичення

обґрунтованим, чи воно витісняє питомі слова; в) збереження мовної ідентичності: чи слова (особливо ключові для нації/культури) залишаються «своїми», а не підмінюються чужими. (Вишнівський, 2014: 133).

Як приклад мовного забруднення можемо назвати надмірні запозичення, які передбачають вживання слів з чужих мов без будь-якої адаптації ї чи потреби як от дедлайн замість строк, або юзер замість користувач.

Мовна калька – переклад іншомовних виразів дослівно, що не відповідає нормі: мати сенс (make a sense) замість бути доцільним. Медіа-кліше – засмічують, навантажують мовлення: мати місце. Мовну кальку зустрічаємо і у побуті як от: кельнерка не поспішала до гостей (die Kellnerin) – запозичення з німецької мови (офіціант). Досить часто зустрічаємо у літературі, побуті шпацірувати (нім.) (гуляти), ходити до кірхи щонеділі що наразі стали діалектними виразами на заході України. (die Kirche – (нім.) церква). У художній літературі/ поезії можемо насолодитися запозиченнями з німецької мови, які не нагромаджують/навантажують контекст, а, навпаки, поглиблюють його сприйняття. Розглянемо рядки з поетичних збірок Ліни Костенко (Костенко Л.В. 1989: с.494) «Простягає руки...

У неї голос

як антична флейта» ...

Флейта – (нім.: Flöte) – духовий музичний інструмент;

«Спалахують суцвіття фейєрверків,

Сніп кольорових іскор над юрбою...»

Феєрверк (нім. Feuerwerk) – кольорові вогні.

Щодо аналізу проблеми чужомовних, зокрема англійських, запозичень в українській мові, українські мовознавці відзначають численні приклади бездумного й масового впровадження англійських найменувань навіть у тих випадках, коли для них було б зовсім неважко знайти прості й точні українські відповідники.

Отже, якою ж є екологія слова в умовах цифрового середовища і чи впливають соцмережі на мовні норми української мови?

Наведемо кілька конкретних прикладів мовного забруднення або проявів «не зовсім нормативного» мовлення в українських ЗМІ, медіадискурсі, а також варіанти, які критикується в наукових дослідженнях.

У статті «Особливості функціонування англіцизмів у текстах регіональних новин» Аліна Шкапар аналізує, як у регіональних ЗМІ часто використовуються чужомовні слова, навіть коли існують адекватні українські відповідники. Приміром слова як «стартап», «фітбек», «лайфхак» тощо – використовуються без спроб локалізації чи адаптації (Шкапар, 2021).

Досить чітко простежується «Чужомовна мода» в електронних ЗМІ, особливо у сфері культури. У статті «Особливості вживання англіцизмів у сфері культури (на прикладі українських електронних ЗМІ)» Вишнівський Р. Й. вказує на такі практики, як використання англіцизмів задля створення новизни, урізноманітнення стилістики, але часто без урахування сприйняття читачами чи мовної чистоти.

У статті «Вплив англіцизмів та американізмів на сучасну українську мову» Ю. Нагорна аналізує, в яких контекстах ЗМІ найбільш схильні до вживання англіцизмів, наприклад у рекламі, технологіях, інформаційній політиці, тощо. Часто такі слова використовуються «бо модно (бо коротше, бо стильніше)», навіть якщо є зрозумілі питомі варіанти. У жанрі бесіди, інтерв'ю, особистих колонок, блогів – використання слів запозичень чи змішування мов може бути допустимим і навіть стилістично виправданим. Проте в офіційних, наукових, державних або інформаційних матеріалах очікується більш нормативна, стандартизована мова. Інколи запозичення використовуються, тому що громіздко чи «не модно» (Нагорна, 2016: 294).

Як показують дослідження, багато людей сприймають суржик як «нечисту мову», але також як складник буденного життя. Отже, мовна

свідомість ще формується. Наразі є спроби створити відповідники чужомовним словам, вести мовну політику, звертати увагу редакторів, журналістів на якість мовлення. Деякі журналісти і видання свідомо уникають надмірного використання англіцизмів. Також існують словники синонімів, рубрики «народна альтернатива» тощо. Розглянемо добірку цікавих цитат і прикладів з українських ЗМІ, онлайн ресурсів, де видно прояви мовного «забруднення» – англіцизми, суржик, змішані форми, тощо.

Як же можна усвідомити і контролювати мовне забруднення?

- Популяризувати прийнятні слова.

З цим завданням успішно можуть справитися кампанії типу «Говори українською», забезпечать екологію мови словники синонімів, а також регулярне проведення мовних ігор, тренувальних вправ на швидкість.

- Практикувати критичне мислення щодо запозичень.

Визначити, чи є в мові аналог; наприклад, «вінтажний» – «старовинний».

- Застосовувати редакторські практики:
- Стилістичну корекцію у ЗМІ та видавництвах.
- Здійснювати мовну освіту.

Проводити в усіх освітянських закладах заняття, тренінги з культури мовлення, естетики мови.

- Формувати мовне середовище.

Забезпечувати оточення, де вживається якісна, багата, нормативна мова.

Список використаних джерел

1. Вишнівський Р. Й. Особливості вживання англіцизмів у сфері культури (на прикладі українських електронних ЗМІ). Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. № 80. (2015) pp. 132-137. ISSN 2076-6173.
2. Костенко Л. В. Вибране. – Київ, 1989 с.494, 498.

3. Нагорна Ю.А. Вплив англіцизмів та американізмів на сучасну українську мову / Ю. А. Нагорна // Український смисл. – 2016. – № 2016. – С. 291-299.
4. Себернська, 2014: 197 <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2018-2/zbirnyk-kultura-slova-89-2018/nevtomnyj-siyach-ukrayinskogo-slova-kultura-movy-v-naukovij-retseptsii-profesora-oleksandry-serbenskoyi.html>
5. Шкапар Аліна «Особливості функціонування англіцизмів у текстах регіональних новин», 2021, Том 20, №2.